

Osmanlı Tıp Yazmalarında Zor ve Kolay Doğum Üzerine Bir Araştırma

A research on complicated and easy delivery in the Ottoman Medicine

Şaziye Dinçer Bahadır

Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
orcid.org/0000-0002-8927-2672

ÖZ

Geçmişten günümüze bir bütünlük arz eden tıp, insanoğlunun sağlıklı bir yaşam sürebilmesi üzerine gelişimini sürdürmüştür. Dünden bu güne yapılan uygulamalar değişmiş olsa da değişmeyen tek şey tedavinin en iyi şekilde sonuçlanmasının amaçlanması olmuştur. İnsanoğluna hayatın penceresini aralayan doğum konusunda da farklı dönemlerde farklı ya da benzer uygulama ve tedavi yöntemleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada, kadın ve çocuk hastalıklarını ele alan farklı döneme ait iki eserdeki zor ve kolay doğum bölümlerinin incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, tıp tarihinde kadın ve çocuk hastalıklarını müstakim olarak işleyen MS XVII. yüzyıla ait Şaban Şifâî'nin kaleme aldığı *Tedbîrü'l-Mevlûd* ve MS XVIII. yüzyıla ait Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi tarafından kaleme alınan *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye*'de yer alan doğum bölümü esas alınmıştır. Özellikle doğumun zorluğu ve kolaylığı, bunun nedenleri ve buna karşı uygulanan tedbirler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Söz konusu çalışma, tarafımızdan 01.01.2017-03.04.2017 tarihleri arasında hazırlanmıştır. Çalışmada *Tedbîrü'l-Mevlûd* ve *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye* isimli iki eser incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, geçmiş dönemlerde doğum öncesinde yapılan hazırlıklar ve doğum esnasında yapılan uygulamalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Her iki eserde uygulanan yöntemler ve tedavi metotlarında pek çok noktada farklılıklar olduğu; ancak doğumun en iyi biçimde nasıl yapılacağı sorunu üzerinde odaklanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şaban Şifâî, *Tedbîrü'l-Mevlûd*, Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi, *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye*, zor ve kolay doğum.

ABSTRACT

Medicine, which has had an integrity from past to present, has developed in order that humankind has a healthy life. Although the practices have changed from yesterday to today, the only thing constant is the aim to achieve the best results of treatments. Different and similar practices and treatment methods related to childbirth, that open life's window for human being, were advanced in various periods. In this study, it was aimed to examine and compare the complicated and easy delivery chapters in two works, written in different periods, focusing on maternity and children's diseases. The delivery chapters of *Tedbîrü'l-Mevlûd* written by Şaban Şifâî in the 17th century addressing exclusively maternity and children's diseases in the history of medicine, and of *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye* authored by Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi in the 18th century were based on in the study. The difficulty and easiness in delivery, its reasons, and precautions against it were particularly analyzed comparatively. The study was carried out between 01.01.2017 and 03.04.2017. Two works entitled as *Tedbîrü'l-Mevlûd* and *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye* were examined in the study. In the consequence of study, the prenatal preparations and practices during delivery in previous periods were identified. It was observed that the applications and treatment methods differ at multiple points in two works, however both of them focuses on the question how delivery would be performed best.

Key Words: Şaban Şifâî, *Tedbîrü'l-Mevlûd*, Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi, *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye*, on difficult and easy labor.

Lokman Hekim Dergisi, 2017;7(3):187-199

Geliş Tarihi - Received:04.08.2017; Kabul Tarihi - Accepted: 24.09.2017

İletişim-Correspondence Author: Şaziye Dinçer Bahadır, Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ahi Evran University Faculty of Science Literature, Department of Turkish Language and Literature 40100, Merkez/Kırşehir- Türkiye. sazivedincer35@gmail.com

GİRİŞ

Sedat Veyis Örnek, insan hayatında üç önemli geçişin olduğunu bunların “doğum”, “evlenme” ve “ölüm” olduğunu, bu üç önemli “geçiş”in çevresinde bir sürü uygulamanın kümelenmekte olduğunu bildirmiştir.¹ İnsanoğlunun hayata gözlerini açtığı an olan doğum konusunda dünden bugüne farklı aşamalar kaydedilmiştir. Her ne kadar günümüzde kullanılan uygulama ve yöntemler değişmiş olsa da bazı uygulamalarda geçmişle az da olsa benzerlik söz konusudur. Bu benzerlik ya da farklılıkları tespit etmenin yollarından biri de geçmiş dönemdeki eserleri taramaktır.

Tıp tarihinde kadın ve çocuk hastalıklarını konu alan Türkçe olarak yazılmış eserlere bakıldığında karşımıza iki önemli eser çıkar. Bunlardan ilki MS XVII. yüzyılda Şaban Şifâî'nin kaleme aldığı *Tedbîrü'l-Mevlûd*, diğeri ise MS XVIII. yüzyılda Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin kaleme aldığı *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye*'dir.

Şaban Şifâî, (?-1705) aslen Ayaşlıdır. Şifâî hekimimizin takma adıdır. O, İstanbul'a gelmiş ve Süleymaniye Medresesi'nde tıp eğitimi görmüştür. Onun hocası Hayatizâde Mustafa Feyzi Efendi'dir. Daha sonra, 1671'de Sultan IV. Murad zamanında sarayda görev almış ve saray hekimi ve daha sonra başhekim olarak çalışmıştır. O, daha sonra kadı olarak Diyarbakir'e gönderilmiştir.² Bin yüz on altı Rebülevvelinde (Temmuz 1704) kadılıktan da azledilen Şaban Şifâî, Diyarbakir'den dönüş yolculuğu sırasında Ankara'da aynı yılın zilkadesinde (Mart 1705) vefat etmiştir.³ Kendisi güler yüzlü, güzel sözlü, iyi huylu ve güzel bir insandı. Ayrıca ince ruhlu bir şair olduğu gibi, tarihçi, bilgin ve değerli bir hekimdi.⁴ Onun değerli tıp kitapları arasında *Tedbîrü'l-Mevlûd*'un ayrıcalıklı bir yeri vardır. O, adından da anlaşılacağı gibi ayrıntılı embriyoloji ve pediatri kitabı olarak nitelendirilebilir.⁵

Gevrekzâde (1727-1801), klasik medrese öğreniminden sonra geçen yüzyılın ünlü hekimlerinden Kanun çevirmeni Tokatlı Mustafa, onun damadı Hekim İsmail Efendi ve Hekimbaşı Müneccimbaşızâde Mehmed Emin Efendilerden tıp öğrenmiştir. Medrese mezunu yani ilmiye mensubu olmakla bu yolda bir taraftan Mekke-i Mükerreme rütbesi gibi en üstün derecelere kadar yükselirken tıp alanında da Süleymaniye Tıp Medresesi Müderrisliği gibi önemli bir göreve yükselmiştir, bu sırada Sultan Mustafa III. (1757-1774) devrinde 1768 yılında Türk-Rus Harbi sıralarında ordu hekimbaşısı olmuştur. Zamanla Abdülhamit I. (1774-1789) devrinde ve birkaç ay sonra Selim III. (1789-1808)'ün saltanatı sırasında 1786-1789 yıllarında hekimbaşılık mevkiine yükselmiştir. Bin sekiz yüz bir yılında İstanbul'da ölmüştür.⁴ Gevrekzâde, Batıya açılışın başladığı bir dönemde İslam tıbbının son temsilcisi olarak kabul edilir. Yazdığı eserler de klasik İslam kaynaklarından faydalanılarak ortaya konmuştur.⁵

Çalışmamıza konu olan *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye*, tıp tarihimizde müstakil olarak kadın ve çocuk hastalıklarını konu alan ikinci önemli eserdir. Bekâret konusuyla başlanan eserde ceninin ana rahmine düşmesinden doğuma kadar olan süreç, doğum anı ve doğum sonrası yapılacak uygulamalar, çocuğun gelişim dönemleri ve çeşitli hastalıklar ele alınmıştır. Âlim bir zat olan Gevrekzâde, eserindeki müzik bahsinde udun icad edilışinden tutun da müziğin gelişimini, mezheplere göre caiz olup olmadığını ayrıntılarıyla anlatırken gerekli gördüğü yerlerde anlattıklarını desteklemek amacıyla ayet ve hadislerden faydalanmıştır. Denilebilir ki kendi renkli kişiliğini söz konusu eserine de yansıtmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, *Tedbîrü'l-Mevlûd*'un Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişan Sultan No. 344'de bulunan nüshası, *Netîcetu'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye*'nin ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No. 7092'deki nüshası esas alınmıştır. Çalışma 01.01.2017-03.04.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Her iki eserde, zor ve kolay doğumu konu alan bölümler, tarafımızdan Arap alfabesinden günümüz Türkçesine transkribe edilmiştir. Aynı zamanda transkribe edilen bölümler, günümüz Türkçesine özet olarak aktarılmıştır. Transkribe metinde köşeli parantez içinde yer alan rakamlar yazma eserin varak numarasını, yay ayrıç içerisindeki rakamlar da satır numarasını göstermektedir. Öncelikle Arap alfabesinden günümüz Türkçesine transkribe edilmiş metin italik olarak verilmiş ardından kısaca özeti sunulmuştur. Çalışmanın sonucunda müelliflerin bu konudaki tespitleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Gevrekzâde, eserinde Şaban Şifâî'nin konuları ayrıntılara girerek geniş biçimde anlattığını belirtmiştir. Bundan dolayı bu eseri de örnek olarak kendisi yeni bir eser ortaya koymuştur.

[2a] (8) gerçi bundan akdem hükemâ-yı pîşîn ve etîbbâ-yı mücerreb-âyîn (9) huşûşıyla Şa'ban Efendi 'aleyhi'r-rahme ol bâbda bir kitâb-ı (10) bî-naẓîr te'lif buyurup aşlâ kuşûr kıomamışlardır lâkin ziyâde (11) mufaşşal ve meşrûh olduğundan mü'tâla'asında zihne kelâl ve hâtırdâ (12) melâl lâyıh olur mü'lâhazasıyla anlardan dahı muhtaşar ve müfîd olarak (13) zîrâ maqşûd bi'z-zât olan izhâr-ı ma'ârif ü kemâlât ve iş'âr-ı tefâhür (14) ü mübâhât olmayup ancak vesîle-i tenâsül olmak ile işbu (15) dünyâ-yı bî-bekâda nâm u şânı bâkî kalmaqlığa vesîle olmak içündür...

Şaban Şifâî doğumun zorluğunun sebepleri olarak hamile olan kişiyi, cenini, rahmi, meşimeyi, doğum zamanını ve doğuma yardımcı olan kişileri gösterir. Gevrekzâde ise ceninin ana rahmine düşmesinden doğuma kadar olan süreci, doğum esnasını ve sonrasında uygulanacak olan esasları ortaya koyduğu eserinde doğum bahsinde öncelikle zor doğumun tanımını yapar, dâhilî ve haricî olmak üzere iki sebebinin olduğunu söyler.

[52b] (12) 'usret-i vilâdet ta'bîri hâmil olan havâtîn gücüyle ve zahmetle (13) toğurmağdan 'ibâret olup ve 'ind-i 'avâmü'n-nâs oğlan (14) şarplanmağ dinilüp ve lisân-ı Yünânîde distoqyâs tesmiye (15) iderler ma'lûm-ı sa'âdet buyurıla ki mehere-i etîbbâ-i mücerrîbînden (16) Bernârdînüs nâm tabîb râhib zîkr olunan 'usr-ı (17) vilâdet beyânında dir ki 'usr-ı vilâdetden murâd olan oldur ki (18) hâmilde veca'-ı şedîde ve a'râz-ı şa'be ile toğurmağdır (19) el-esbâb imdi zîkr olunan şu'ûbetîñ sebepleri (20) yâ dâhilîdir yâhud hâricîdir

Tedbîrü'l-Mevlûd'da (TM) Doğum yapan kişinin kendisinden kaynaklanan sebepler:

[70b] (1) sebebi hıblâda oldığı za'ifü'l-mizâc bulunduğudur ki muqaddem-i ışkâta (2) mü'eddî olmayan ba'zı emrâza mübtelâ olmağla yâhud âlâm u şedâyid (3) 'urûzî ile kuvvâsına za'af târî olmuş ola yâhud ibtidâ-i gebelîge (4) olmağla haml ü vaz'a mu'tâde olmamış ola Muhammed bin Zekerîyyâ Râzî (5) on beş yaşından muqaddem gebe kalan hâtırdan kırkölür zîrâ rahmi (6) küçek olmağla elbette vilâdetinde 'usret ve meşakkat muqarrerdir demişler (7) yâhud sinn-i ayâşın müddet-i tavîlesine yakîn zamânda gebe olmuş (8) 'acüz olmağla za'if ola yâhud ziyâde semîne olmağla ziyâk (9) ü'l-mâ'zem ola ya'ni tıflıñ çıkacağı mağall tar ola yâhud ziyâde (10) nâzende olmağla veca' ve eleme şâbire olmayup taqallüb ve temelmülünden (11) nâşî tıflıñ şekl-i tabî'isini tağyîr eyleye...

Neticetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye'de (NFTVB) Doğum yapan kişinin kendisinden kaynaklanan sebepler:

[52b]...pes hâtûndan (22) olan sebab-i 'usret dağı hâtûnuñ cümle a'zâsınıñ birden (23) za'findan yâhud bi't-ı-tabî' bedeni aşlında za'if olduğundan [53a] (1) yâhud sinn cihetiyle ziyâde genç ya'ni yaş az olmasından (2) yâhud ziyâde fertûte olmasından ya'ni sinni az iken zî- (3) 'ıyâl olamayup da ba'de vaqt-i âyis zamânına qarîb hâmil (4) olanların vaz'-ı hamli 'usret üzre olur demekden 'ibâretidir (5) ve yâhud hâtûna hamli hâlinde emrâz işâbetinden ve yâhud cemî' (6) bedeniniñ maḥâfetinden ve hüçâl-i müfriḥeden ve ifrâḥ-ı ḥuşûnet-i (7) a'zâsından neş'et idüp ve yâhud semeniñ ğılzetinden (8) dağı neş'et ider ki semen-i mezbûr muḳteẓî olan mecrâyı dağı (9) munzağıt ve tazıyık itmesini bâdî olup yâhud i'zâm-ı (10) rahmiyyeniñ sū-i şeklinden dağı olur ki zîrâ a'rec ve mu'avvecler (11) oldığı gibi yâhud em'âlarında riyâḥ-ı keşîreden münbasiḥ olup (12) rahmi temdîd itmeden olup ve yâhud 'uzv-ı meşânedede ḥaşât (13) mevcûde olup veyâ emr-i tabî'iden hâric evrâm vuḳû'uyla (14) intifâḥ-ı mecârî-i rahmiyye oldığı gibi işbu zıkr olunanların cümlesi (15) 'usr ve ḥabs idici 'avârızdan oldığı ḥasebiyle rahim (16) ve ri'e ve sâ'ir teneffüse ḥizmet iden a'zâları kabz (17) ve munzağıt ve müzdaḥim kılıcıdır zîrâ bunlarda imsâk (18) ve ḥabs-i nefes ḥurûc-ı cenîn için mümâna'at cidden zarûrî ve lâzımdır...

Şaban Şifâî, doğum yapacak olan kişinin zayıf olmasının, yaşının çok genç ya da ilerlemiş olmasının, şişman olmasının, çok hassas, nazlı ve dayanıksız olmasının doğumu zorlaştıracaklarını söylemiştir. Gevrekzâde ise bu sebeplerin yanında kişinin hastalığının, aşırı derecede korkmasının, sakatlığının, rahminin şeklinin, bağırsaklardaki gazın, mesanesindeki taşların ve rahmindeki şişliklerin doğumu zorlaştıracaklarını söylemiştir.

"TM'da" Ceninden kaynaklanan sebepler:

[70b]...sebeb-i 'usret tıflın kendisinde olduğunun vechi ez-cümle (13) cinsiyetinde olur ki kız olan cenîniñ vilâdeti erkek olandan (14) 'asîr olur zîrâ erkek kuvvayü'l-mizâc olmağıla çıkmağı hareketi dağı serî' (15) olup ziyâde 'usret virmez yâhud cenîniñ cüşsesiniñ büyüklüğünden (16) yâhud cüşsesi ḥafîf ve şağîr olduğundan neş'et ider ḥiffetî (17) olmağıla inḳılâb ve ḥurûcî 'asîr olur yâhud ḥilkati 'acîbe olduğundan (18) olur ki iki başı ola yâhud tev'em olup müte'addid tekevvün itdikleri (19) için ola İbraḳles didikleri şahsıñ ben baḥn-ı vâhidde beş 'aded veled (20) toğdığını gördüm didiği tev'em faşlında zıkr olunmuş idi Şeyḥ (21) Re'îs bu maḥalde anı tecvîz eylemiş ol şürette ḳâbileye lâzım olan (22) ḥâzıḳâne hareket eyleyüp birer birer iḥrâcına sa'y itmektir yâhud cenîn (23) rahimde li-'illetihi ölmüş bulunduğu yâhud ğâyet zâif bulunduğu yâhud (24) şekl-i tabî'isi müteğayyir oldığı için olur şekl-i tabî'î ve gayr-ı tabî'î muḳaddemâ (25) zıkr olunmuş idi eşnâ-i vilâdetde anı ḳâbile idrâk ider...

"NFTVB'de" Ceninden kaynaklanan sebepler:

[53a]... cenîn cihetinden (23) olan sebab-i 'usret yâ cenîniñ cevher-i aşıyyesinde olan kemmiyyetinde [53b] (1) ya'ni miḳdârında ve şeklinde ve anıñ mülḥaḳı olan eşyâda ya'ni (2) 'ayb ve ḳubḥ olmağıdan olur ki meşelen cenîniñ cevher-i (3) zâtisinden olan 'ayb ki her kaçan meyyit olup yâ müte'affîn (4) veyâ ba'zî 'ayb u fesâd ile ma'yûb ola yâhud ba'zî (5) emrâz sebebiyle za'if olmuş ola zîrâ za'f ve (6) noḳşân-ı kuvvâ-i cenîn kendünün ḥârice ḥurûcuna ve velûduna (7) vefâ itmeyüp ve cenîniñ kemmiyyet ve miḳdârında olan (8) 'ayb ki vardır anlar ile vilâdet mu'ayyen olmaz meşelen (9) re's-i cenîn bedeninden kebîr olsa 'usr-ı vilâdet mümâna'at ve 'usret vâḳi' (10) olup ve baḥn-ı vâhidde cenîn keşîr olsa 'alâ sebîli'l- (11) mu'tâd tev'emânda müşâhede olunduğı gibi ki ol ḥâlde (1+2) vilâdet ğâyet ile 'asîr olur... [53b]...ve ke-zâlik cenîniñ vaz' (13) ve şekli cihetinden olan 'usr-ı vilâdet dağı nice

vech üzre (14) vâki^ç olur ki nitekim cenîn hurûca şürû^ç eyledikde (15) ricleyni ile yâhud yedeyni ile hurûc eyleye yâhud yedeyn (16) ve ricleyni ile mütezâ^ç afâ hurûc idüp yâhud yed-i (17) vâhide ve ricl-i vâhide ile hurûc eyleye yâhud oturduğı (18) yeri ile yâhud batmı ile hurûc eyleye bu şüret (19) fem-i rahmi kapayup ^çusr-ı vilâdete sebep olur ve ke-zâlik (20) vücūd-ı cenîne mülhâk olan eşyânın ^çusret-i vilâdete sebep (21) olmaklığı meşelen her kaçan ki cenîni muhîf olan gışânın (22) ziyâde raķik olmasıyla gâyet sür^çatle inhirâķından nâşî (23) ķubl-ı eşnâ-i hurûci'l-veled kendinde mevcûde olan ruķubet-i [54a] (1) mâ^çiyye cereyân idüp gitmekle hurûc-ı cenîn vaķtinde fem-i rahim (2) yâbis ķaldığından ^çusret-i vilâdete bâ^çiş olur yâhud (3) gışâ-i mezbûr ziyâde ğalîz olmağla hareket-i cenînden (4) bi-sühûletihî derîde olamamağla bu dağı ^çusret-i vilâdet ihdâş (5) ider...

Şaban Şifâî, ceninden kaynaklanan sebepler olarak ceninin cinsiyetini, cüssesinin büyük ve küçüklüğünü, azalarının kusurlu olmasını, ikiz olmasını ve ana rahminde ölmüş olmasını gösterirken Gevrekzâde de, bu sebeplerin yanında ceninin hastalık sebebiyle çok zayıf olmasını, başının bedeninden büyük olmasını, doğum esnasında geliş şeklini, rahmin kuru olmasını zor doğumun sebebi olarak gösterir.

“TM’da” Hamile olan kişinin rahminden kaynaklanan sebepler:

[71a]... ammâ sebep-i (2) ^çusret rahimde olduğunun beyânı ba^çzı ħublânın rahmine li-^çilletin yübüset (3) ^çarız olduğudur bi-ħasebü'l-ħulķa yâ rahimde ķarķalar ^çurûzundan nâşî (4) ağızı şar olduğıçündür yâhud aşlında retķâ olup mevzi^ç-i ma^çhûd (5) âlet-i sertîz ile açıldığı şüretde müstevfi açılmadığı içündür yâhud (6) rahimde şikâķ ve bevâsîr ^çarız olduğudur ki bunların cümlesinde (7) ^çusret muķarrerdir...

“NFTVB’de” Doğum yapan kişinin rahminden kaynaklanan sebepler:

[53a]...(19) ve ke-zâlik rahim cihetinden olan sebep-i ^çusret dağı rahmin (20) emrâz-ı muhtelifesinden nâşîdir ki ez-cümle evrâm ve ķurûĥ ve sedde (21) infilâķ ve inziğât gibilerin emr-i şabî^çiden ħâric olan esbâbdan (22) şaşra olmasından neş^çet idüp ve ...

Her iki müellif de rahmin şeklinin, rahimdeki şişliklerin, yaraların ve basurların doğumu zorlaştırdığını söylemiş Şaban Şifâî, cinsel organdaki bitişikliğin de doğumu etkilediğini belirtmiştir.

“TM’da” Meşîmeden kaynaklanan sebepler:

[71a]... meşîme cihetinden ^çusret bulunması ol gışâ (8) ğalîze olmağla cenîn hurûca ħareket itdikde yırtılmayup hurûca (9) mâni^ç olduğudur ki

“NFTVB’de” Meşîmeden kaynaklanan sebepler:

[54a] (3) gışâ-i mezbûr ziyâde ğalîz olmağla ħareket-i cenînden (4) bi-sühûletihî derîde olamamağla bu dağı ^çusret-i vilâdet ihdâş (5) ider...

Her iki müellif de döl eşi (meşîme) zarının kalın olması nedeniyle ceninin bu zarı kolayca yırtmadığını ve böylece doğumun zorlaştığını söylemiştir.

“TM’da” Diğer sebepler:

[71a]... (21) ve esbâb-ı bâdiyeden riyâĥ-ı şimâliyye ve fuşûl-i bâride bâ-ħuşûş (22) berd-i şedîd dağı ^çusret-i vilâdete sebepte anıĥçün bilâd-ı belde ħâtûnları (23) ħîn-i vilâdetde ^çusret çekerekler mağşûl-ı ħârrede ve bilâd-ı ħârrede dağı (24) istirĥâ^ç-i a^çzâ cihetinden ^çusret bulunur işre-i mâ^çile olup revâyiĥ-

i (25) tayyibe istiṣmāmına müdāvime olan nisvān daḥi ḥīn-i vilādetde ‘usret [71b] (1) çekerler zīrā revāyih-i tayyibeye iṣṭiyākından nāṣī rahimleri yukarı (2) çekilmekle ‘usrete sebep olur ol eṣnāda vilādete mu‘īn olan rāyihā-ı (3) lezīzeden mā‘adā revāyih-i tayyibe istiṣmāmından men‘ ideler Şeyḥ Re‘īs (4) esbāb-ı mezkūreyi ta‘dāddan sonra çok kerre ‘usret-i vilādete mü‘eddī (5) olan esbāb-ı mezkūre ve berd-i ṣedīd mükṣif iṣābeti ḥublāniḡ göğsünde (6) ve aḡ cigerinde olan tümörlerin inḡitā‘ına sebep olup toḡurduḡdan (7) sonra öksürüğe ve ḡan tükürmege vesile-i mü‘eddī olur ve ḡāh (8) olur ‘usret cihetiyle ‘arīz olan temeddüdden a‘ṣāb ve a‘ḡalāt (9) münḡatı‘a olup küzāz didikleri teṣennüç cinsi ‘urūzuna sebep olur (10) ve ḡāh olur merāḡ-ı baṡın didikleri ḡiṣāniḡ inṣiḡāḡda mü‘eddī olur (11) dimişler...

“NFTVB’de” ‘Usret-i vilādetin yani zor doğumun haricī sebepleri ise şu şekildedir:

[54a]...imdi ‘usr-ı vilādetiḡ sebep-i (6) ḡāricisi umūr-ı zārūriyyeye tābi‘dir ki aḡa umūr-ı ḡayr-ı ṡabi‘ī (7) dinilüp nitekim hevā‘ bārid ü yābis ve riḡ-i ṡimālīde vaż‘-ı (8) ḡaml idenlere zāraru olup zīrā bu miṡillü keyfiyyāt cümle bedeni (9) teḡṡif idüp dem ve ervāḡı a‘zā-i bāṡınıyyede ḡurūca (10) müteheyyi‘ ve ircā‘a mūcib olup ve dā‘imā raḡme zārur-ı ‘aḡīmi müterettib (11) olur ki ḡuṡuṡıyla vaż‘-ı ḡaml vaḡtinde cenīn fātire- (12) sinden ḡurūc eyledikte cidden zāraru olur ve ke-zālik (13) ṡedīdü’l-ḡarāret olan hevā daḡı ervāḡı taḡlīl idüp (14) ve cenīni ḡuvvetle ḡārice cezb ider ve bi-ḡasebi’l-ḡuvve imtilā‘ (15) bedene te‘ṡīr idüp ve iltihāb-ı ḡummāviyye ve flegmōniyye teheyüç (16) idüp ḡubḡ ve ‘asīrū’l-ḡazm olan ḡıdāları ekl itmek ve yāḡud (17) ḡāyet ile ta‘ām-ı keṡire ekl eylemek ve ḡable’l-vaż‘ ḡavābızāt (18) keṡiren isti‘māl itmek bunlarıḡ cümlesi ‘usr-ı vilādete sebep olan (19) ef‘āldendir zīrā mezkūrātdan mi‘de za‘īf olup ve (20) mecārī-i ‘āmm olan ṡarīḡlar münseḡd olmaḡa bādī olur ki bu (21) maḡalde mevāzi‘-ı mezkūreler meftūḡ olmaḡ gerekdir ve ke-zālik (22) nevm-i keṡire ve sübāt-ı ḡavāmil cenīniḡ ḡareket ve ḡücümünü baṡı‘ (23) itmekle vilādet-i ṡabi‘atı ibṡāl ider ve ke-zālik vaż‘-ı [54b] (1) ḡamle müteheyyi‘ olan ḡātūnlara vaḡitsiz ḡareket-i ‘anīfe ekṡeriyyā (2) vilādeti baṡı‘ idüp ve belki ḡalkup kürsī-i ḡābiliyye cülūs (3) eyleye bunda daḡı vaḡit gözetmek ṡürūṡundandır ḡattā re‘īs (4) İbn-i Sīnā kürsīye vaḡt-i iclās raḡim açıldıḡdan (5) sonra lāzımdır dirler zīrā hemān aḡrı ṡutunca oturmayalar (6) deyü tenbīḡ eylemişlerdir ve zamān-ı vaż‘-ı ḡamle fażālāt-ı (7) baṡın muḡtebes olup nitekim mi‘ā-i müṡaḡimde ṡıḡl (8) taṡallüb ve taḡaccür idüp yāḡud meṡānede ṡarīḡ-ı bevl muḡtebes (9) ve mümtelī olmaḡla munzaḡiṡ ve müzdaḡim ḡılır yāḡud bevāsīriḡ (10) ziyāde inṡitāḡ ve teverrūmi olacaḡ olur bunlarıḡ cümlesi (11) raḡabe-i raḡme müzāyaḡa ve müzāḡame virmekle mecārī‘i münseḡd (12) idüp bu ṡüretle ṡabi‘atıḡ vaż‘-ı ḡamle sa‘y ve iḡdāmına (13) bi‘ṡ-ṡab‘ māni‘ olurlar ḡābile olana lāzımdır ki bunlar ma‘lūmı (14) olmaḡla eger kendiniḡ elinden gelmez ise ṡabībe ḡaberini iḡbār (15) ideler ve ke-zālik a‘rāz-ı nefṡāniyyeden ṡiddet üzre (16) olan meṡelen ḡavf ve ḡam ve ḡāzab gibileriḡ (17) cümlesi süḡület-i vilādeti men‘ ider ve ke-zālik ḡavāmile ekṡeriyyā (18) ḡāricden vāḡı‘a olan ṡıḡṡ ya‘ni düṡmek ve ḡarbe ya‘ni (19) urulmaḡ ve cerāḡāt maḡūlesi ekṡeriyyā zārur ider ve ke-zālik (20) vāzi‘a-i ḡamle mu‘āvin ve mübāṡir olan ḡademe ya‘ni ḡizmetinden (21) ve ṡoḡbetinden ve görmesinden memnūn ve maḡzūz olmaḡı (22) ba‘z ḡademeniḡ yanında bulunması ziyādesiyle zārur idüp (23) ve ‘usret-i vilādeti emr-i muḡarrerdır meṡelen bunıḡ gibi ki vāzi‘a [55a] (1) olan ḡātūni ol vaḡitte ḡuṡuṡıyla ḡīn-i vilādetde ṡayanmaḡda (2) ve ḡaldırmaḡda ḡizmet iden ḡātūnlr ḡuvvetlü ve bahādire ve güler (3) yüzlü gerekdir ki ḡattā ḡāmil olan āzürde olmaya ‘ale’l-ḡuṡuṡ (4) ḡābile-i ḡāzıḡa ve māḡireye muḡtācdır ki cemī‘ a‘māl ü ef‘ālinde (5) sa‘y ve iḡdām üzerine ola zīrā ki eger mezkūren ef‘āl ve (6) a‘māllerinde ḡaṡā iderlerse ‘usr-ı vilādete bā‘iṡ olup eger (7) zıḡr olunduḡı vech üzre ol ḡizmetde olanlardan memnūn deḡil (8) ise ‘usretde daḡı ziyāde te‘kīd olur ṡāḡibi olan bunları muḡaddem (9) taḡḡiḡ idüp ol miṡillü olanları ṡard ve teb‘īde sa‘y ve

dikkat ideler ve gâh (10) olur ki kavâbil havâmiliñ ziyâde sür'atle def'ine ikdâm idüp ve (11) güyâ tîz vaz'-ı haml eylesün deyü habs-i nefes itmesine cidd ü cehd (12) ider bu kerre ribâ't-ı cenîniñ rahme ittişâl ve iltişâkı muhkem olduğı (13) eclden kuvâlarda infi'âl vâkı' olmağla vilâdetinde zahmet-keşide olur (14) ve gâh olur ki kâbil nâ-kâbil olmağla hâtunuñ vaz'-ı haml idecek (15) zamâni olmayup cenîniñ nazc u kemâli vaqti zann idüp kabl (16) e'l-vaqt bi-sür'atin kürsiye oturdup hurûcuna sa'y idüp haţâ (17) ider zîrâ ma'lûmı olmaz ki cenîn henüz dağı kemâl-i nazc (18) bulmamış olup ve vaqt-i vilâdet olmadığı eclden ba'zı (19) kerre ev'ıye gâyet şiddetle münharık ve münkaţı' olur yâhud cenîn (20) sâkıţ olur gâyet ile ihtirâz gerekdir başîret üzre (21) olmalıdır Muhammed bin Zekerıyyâ Râzî buyururlar ki on beş yaşından (22) muqaddem gebe kalan hâtûndan havf olunur zîrâ rahmi küçek (23) olmağla elbette vilâdetde 'usret ve meşakkat muqarrerdir dimişlerdir [55b] (1) ve ke-zâlik sinn-i âyâsiñ müddet-i haml-i tavîlesine yakın zamândaki (2) gebe olmuş hâtunuñ vaqt-i 'acüzisi 'olmağla öyle olan (3) 'acüz za'ifetü'l-kuvâ ve kalîletü's-şabr li'l-elem ve'l-veca' ola (4) yâhud ziyâde semîne olmağla tıflıñ hurûc idecek mağalli (5) tar ola yâhud aşlında retkâ olup mevzi'-i ma'hüdesi (6) tîr ile açıldığı şüretde girih gibi açıldığı içündür ki (7) bunlarıñ cemi'si bâ'ış-i 'usret-i vilâdet olup ve ke-zâlik (8) esbâb-ı bâdiyeden olan riyâh-ı şimâliyye ki ya'ni boyraz rûzgârı (9) vezân eyledikde ve fuşûl-ı bâride ba-huşuş berd-i şedîd ola (10) bunlar dağı 'usret-i vilâdete sebebdır ki anıñ için bilâd-ı bâride (11) hâtûnları hîn-i vilâdetde 'usret-keşide olurlar ve ke-zâlik (12) fuşûl-ı hârre ve bilâd-ı hârrede istirhâ-i a'zâ cihetinden (13) dağı 'usret vâkı'a olup ke-zâlik 'ıtra mâ'ile olup revâyiğ-i (14) tayyibe istişmâmina müdâvemet olan nisvân dağı hîn-i vilâdetde (15) 'usrete mübtelâ olurlar ki zîrâ revâyiğ-i tayyibeye iştiyâkıñdan (16) nâşî rahimleri bâlâya müncezib olmağla 'usret-i vilâdete mücib olur (17) ve gâh olur ki berd-i şedîdiñ işâbetinden dağı hublânıñ şadr (18) ve ri'esinde olan 'urûklarına inkıţâ' vâkı'a olmağla ba'de' (19) l-vaz' su'âl ve nefşü'd-dem hudûşıyla sill 'illetine sebep olur (20) ve gâh olur ki merâk-ı baţın didikleri ğişâniñ inşikâkına (21) mü'eddî olur dimişlerdir...

Her iki müellif de kuzeyden esen rüzgarların, soğuk mevsimlerin, aşırı sıcak ve soğuk beldelerin, sürekli kokulara maruz kalmanın doğumu zorlaştıracaklarını söylemiştir. Gevrekzâde harici sebepler olarak ele aldığı başlık altında bunlardan farklı olarak doğum yapacak kişinin bozulmuş ve hazmı zorlaştıran yiyecekler yemesinin, çok fazla yemek yemesinin, çok fazla ya da az uyumasının, ani hareketlerinin doğumu olumsuz yönde etkileyeceğini dile getirmiştir. Bunların yanında doğum yapacak kişinin zamanından önce kürsüye oturtulmaması gerektiğini, doğuma yardımcı olacak kişilerin çok dikkatli olması ve bu kişilerin yapması ve yapmaması gereken şeyleri ayrıntılı olarak anlatmıştır. Ayrıca doğum yapacak kişinin korku ve kaygıdan uzak durması gerektiğini ve ona yardımcı olacak kişilerin görmesinden hoşlanmayacağı kişiler olmaması gerektiğini söylemiştir. Daha önce belirttiği gibi doğum yapacak kişinin yaşının çok küçük ya da çok büyük olmaması gerektiğini ve vücudunda bulunan basurların, mesanesinin doluluğunun ve bağırsaklarındaki gazının doğumu zorlaştıracaklarını vurgulamıştır.

“TM'da” Şaban Şifâi, doğumun kolay mı yoksa zor mu olacağını belirttilerini ve uygulanacak tedbirleri ise şu şekilde vermiştir:

[71b]... 'alâmâtü'l-'usretü's-sühûlet eger hublânıñ vilâdet ağrısı mağallinde (13) vâkı' olan veca' ön tarafında 'arîz olup kasıklarında ve karnında (14) zühür iderse tıflıñ vilâdeti âsân olur ve eger ard tarafına mâ'îl (15) olup şulbünde zühür iderse 'asîr olur zîrâ cenîniñ mevzi'-i (16) hurûcdan ba'id olduğuna delâlet ider el-hâşıl kaçan bir gebe hâtunuñ (17) vaz'-ı hamlî qarîb olsa anı her gün yâhud gün aşırı hammâma koyup (18) mu'tedil halvetde mâ'-i fâtîr ile yuyalar şuyı çok döküne ammâ çok

(19) oturup şaklamaya ve ba‘de’l-ḥammām kaşığı ve ferci benefşe yağı ve bādām (20) yağı ve şirūḡan gibi edhān-ı mürḥiye ile temrīḡ oluna ‘allāme-i kureşī (21) edhān-ı mizlaka (makas) ile ḡubulden iḡtiḡān olunmaḡ yazdığı her vechle teshīle (22) evfaḡdır ve daḡı benefşe çiçeḡi ve ḡaḡmi ve ebegümece tohumları miḡdār-ı kifāye ḡuzḡan (23) şuda ḡabḡ olunup ḡammāmda yāḡud ḡāric-i ḡammāmda ḡublāyı göbeline deḡin (24) içine olturalar irḡāya i‘ānet idüp āsān-ı vechle toḡurmaḡa (25) sebep olur Şeyḡ Re‘īs ābzen ḡāric ḡammāmda olmaḡ efdaldır ve daḡı [72a] (1) kaşığına ve arḡasına ḡuraḡ unı ve papadya ve ḡirī yağları (2) temrīḡ oluna dimiş ḡidasını daḡı yağlı ḡafife çorbalara kaşır ideler (3) kaçan veca‘-ı ḡalaḡ zuḡūr eylese Mirātü‘ş-Şifā şāḡibiniḡ şevāb gördiḡi (4) üzre ḡublāya bir kāse semiz tavuḡ çorbası içüreler ba‘de bir miḡdār (5) otura andan sonra arḡası üzerine yatıra ba‘de bir uḡurdan ḡalḡup (6) sür‘at ile yürüye ve eḡer mümḡün olursa bir kaç ayak nerdübāne çıḡa (7) ve yine ine bir kaç def‘a tekrār itmekle ol ḡareketden raḡmin ḡızı açıla ve kendüsi daḡı ḡızını açup tez ḡarr-ı şedīdiyle nefes (8) eyleye tā ki ziyāde hevā cezb itmekle cenīniḡ ḡareketine mü‘eddī ola (9) kaçan raḡmin ḡızı açılrsa bir kürsiye iclās olunup ḡābile ardından (10) ḡucaḡlaya ve elini ḡublāniḡ fercine götüre ve dühn-i ḡirī yāḡud benefşe (11) yā bādām yağı müfettiren yağlaya eḡer cenīn ḡurūca sür‘at iderse (12) ḡābile eliyle barmaklarıyla ḡublāniḡ fercini teshīle sa‘y eyleye ki ḡurūc-ı (13) cenīne mu‘īn ola eḡer ḡurūci tevaḡḡufe iderse barmaklarını zikr olunan (14) yağlarıḡ birine baturup ferci cihāt-ı erba‘asına temdīd eyleye tā ki (15) vüs‘at mümḡün ola bu ešnāda kaşığına ve belini ve yanlarını edhān-ı (16) mezkūre ile temrīḡden ḡaflet eylemeye ve ḡublāyı tez ḡarr-ı şedīd ile (17) ya‘ni şiddet-i teneffüs ile teneffüs itdüreler ve eḡer ḡıdā iḡtizā iderse (18) semiz tavuḡ ile pişmiş çorba vireler ve eḡer daḡı eglenürse kırmızı (19) noḡūd yāḡud böḡrölce şuyı vireler eḡer veca‘-ı ḡalaḡ daḡı müştedd (20) olursa ki cenīniḡ meşīmeyi yırttığına delālet ider bir dirhem (21) müşḡ-i ḡarāmşī‘ bir miḡdār ḡulbe ile ḡabḡ idüp şuyunu içüreler (22) yāḡud böḡrölce ḡabḡ olunmuş şuda iki dirhem ihbil ḡabḡ idüp ‘asel (23) ile vireler ki şuyun miḡdārı yüz otuz dirhem ola yāḡud nişf (25) dirhem ḡāliye yāḡud dühmersā¹ ile müsemḡā olan ma‘cūndan yāḡud [72b] (1) sikenbīncüden her ḡanḡısı mümḡünü’l-ḡuḡūl olursa yarımşar dirhem merāḡ-ı (2) mezkūreniḡ birisi ile virilse nef‘i nümāyān olur cūnd-i bīdester ile (3) ḡiltīden daḡı yarımşar dirhem aḡz olunup emrāz-ı mezkūre ile (4) virilmek ḡāyetü’l-nef‘dir Mirātü‘ş-Şifā şāḡibi naḡli üzre Muḡammed bin Zekerıyyā (5) sür‘at-ı vilādetde devā-i ḡiltīden nef‘ şey’ olmaz dimiş şan‘atı (6) ḡiltī yarım dirhem ḡurımuş sezāb yaprağı üç dirhem mürr-i şāfi bir dirhem (7) bunlar saḡḡ olunup ibhal ḡabḡ olunmuş şu ile içüreler cümlesi bir (8) şerbetden şuyun miḡdārı kırḡ dirhem ola eyyām-ı ḡalḡda aḡşām (9) ve şabaḡ mükerreren vireler fenn-i ḡıbdā Şeyḡiḡ üstādı olan Ebū Maḡşūr (10) ibn-i Hasan bin Nūḡ bir ḡublāya toḡuzuncı aydan sonra her şabaḡ ‘ale’r-rıḡ (11) üç dirhem bādām yağı içürdüm ve yağlı çorbalar virüp ḡızına ḡızıye-i ḡalīzeden (12) perḡiz itdirdim ḡalaḡ zaḡmetin çekmedin toḡurdı ve tıflı ḡāyet nezāfet (13) üzre geldi dimiş kırlanḡıç yuvasını şuya bıraḡup ba‘de’t-taşfiye (14) içürmek bi’l-ittifāḡ ḡavāşdandır ve ḡısrıtmak daḡı nāfi‘ olmaḡla kündüs (15) istişmāmı ile ḡısrırdalar ammā eḡer ḡuvveti ḡısrımaḡa muḡtemele degilse ḡayrı (16) mu‘āleceye muḡayyed olalar ḡublāyı delikli kürsi üzerine oturdup (17) altından buḡūrı teḡcīr itmek daḡı müstehil-i vilādetdir şan‘atı ḡına ve mürr (18) ve cūnd-i bīdester ‘ale’s-seviyye aḡz u saḡḡ olunup birbirine mezc ve cümlesi (19) ile teḡcīr oluna aşlında ḡurş olmuş bulunursa daḡı a‘lā olur (20) ol ḡurşları buḡūr ideler ḡimār ve feres toḡfaḡları yāḡud ḡuzlanmış (21) balıḡ gözi buḡūr eylemek daḡı bi’l-ḡāşsa müshil-i vilādet olmaḡ üzredir (22) ba‘z eḡıbbāniḡ yılan ḡavı tütütmek vilādeti āsān ider ammā iḡtimāldir (23) cenīni ḡatlı ider didiḡi hezeyān ḡabilindendir ancaḡ ḡarāyibātdan olmaḡla (24) naḡlı olundu ki teshīl-i vilādet ve selāmet-i cenīn müdāvātı ešnāsında (25) ol ḡüne müzahrefāta ta‘arruz ‘aḡla pe-sezā

¹ dühmersā (bir macun çeşidi?)

olmadığı ma'lûm ola teshîl-i [73a] (1) vilâdet ve iħrâc-ı meşîmede hıyârşenber kabuğundan dört mişkâl (2) saħk idüp içürseler fi'l-hâl vücûda gelür dimişler lâkin yalnız (3) mâ-i karah ile olmayup eşribe-i müdirre ile içürmek lâzımdır (4) bu tabh ile içürmek enfâ'dır ki zıkr olunur hasek bir yavşan (5) haṭmi köki helyün toħmı übhel müşk-i tarâmşî' 'ale's-seviyye aħz olunup (6) miqdâr-ı kifâye şu ile tabh olunur dârçini isti'mâli daħı vilâdet (7) ve veca'-i talaķı teshîl ider za'ferânın teshîl-i vilâdetde fi'l-i 'acibi (8) yazılmışdır ibn-i Zekerıyyâ-i Râzî ben birkaç gün talaķ zahmeti çekmiş (9) hâtûna iki dirhemini içürdüm ol sa'ât toğurdı ve sonra daħı (10) çok tecribe itdim teħallûf eylemedi dimişler içürmekden kaṭ'-ı (11) nazar za'ferânı saħk idüp şu ile cüz miqdârı hareze taḥşil (12) ve ħublânın şol uyluğuna ta'lik etseler bi'l-hâşşa vilâdeti teshîl (13) ve meşîmeyi iħrâc ider ba'z kütüb-i mu'teberede ol hareze on dirhem (14) za'ferândan aħz olunup artık ve eksik olmamak üzere kayd olunmuşdur (15) teshîl-i vilâdetde ħublâ şol elinde bir miqdâr miķnâñis tutmak (16) daħı bi'l-hâşşa nâfi'dir dimişler kezâlik şol uyluğuna bir miqdâr (17) bûsüd (mercan) ta'lik olunmak müstehil olmak üzredir iştarek-i afrikî ki bir nev' (18) ağacın zâmğıdır ba'zılar mî'adır didiler ħublânın şol uyluğuna (19) ta'lik olursa veca' işâbet itmez dimişler Sedîdî Kâzürînin (20) Şerh-i Mücezde yazdığı ħubûbdan ħabb-i müstehilü'l-vilâdedir ki zıkr (21) olunur übhel on dirhem sezâb beş dirhem üzerlik toħmı dört direm (22) ħiltit fuvve-i evşak her birinden üçer dirhem bunlar saħk olunup noħûd (23) miqdârı ħablar ola vaķt-i ħâcetde übhel ve müşg-i tarâmşî' ve (24) fuvve ve bögrülceden her kaṅkısı mümkün olursa anın tabihi ile üç (25) dirhem vireler eger veca'-i talaķ dört gün dâ'im olursa gâlib-i ihtimâl [73b] (1) cenîn ölür yâhud ölmüş bulunur ol ħâletde iħrâcına sa'y ideler (2) gâhî el ile iħrâca muhtâc olur ammâ ol ħuşûşda ibtidâ süzâb (3) şuyı ve mürr-i şâfi yâhud mürr-i ķurşî içüreler ve ħiltit ve cāvşîr (4) ve mürr 'ale's-seviyye aħz ve daķķ olunup birer mişkâl vireler şan'atı akrâşü'l- (5) mürr mürr-i şâfi üç dirhem türmüs beş dirhem ķurı sezâb yaprağı (6) ve fütinc ve müşg-i tarâmşî' ve fuvve ve ħiltit ve sikenbinc ve cāvşîr (7) her birinden ikişer dirhem cümlesi aħz ve daķķ olunup ikişer direm ķurşlar (8) düzeler vaķt-i ħâcetde birerini übhel tabh olunmuş şu ile vireler (9) ve buħürât ve ferzecâdan ķuvvâyü'l-iħrâc ol neler i'mâl ideler bu (10) fetile daħı cenîni eger sağ ve eger ölü 'âcilen iħrâc ider şan'atı mürr-i şâfi (11) ħarbaķ-ı ebyâz cāvşîr 'ale's-seviyye aħz ve saħk olunup şıgır ödi ile (12) uzunca fetile yapıla cenîni 'ale'l-fevr iħrâc ider eger ölmüş bulunup (13) edviye-i mezkûre iħrâc idemez ise bi'z-zarûri ķâbile elini mezkûr (14) yağların biri ile yağlanup barmaķlarının arasına gâyet keskin (15) köpük sikkîn vaż' eyleye ve elini ħublânın fercine şokup cenîni (16) ol sikkîn ile pâreliye ve ba'de kanını kesici devâ ve ķuvvetini ziyâde (17) idici ğidâ ile tedbire meşğûl olalar cenînin öldiği hâtûnun (18) ķarnında ħareket ħiss itmedüğünden ve daħı fercinden ruṭûbât-ı rediyye (19) ve bed koķmuş irin gibi şeyler aķdığından ve daħı ba'z 'alâyimden bilinür...

“NFTVB’de” Gevrekzâde, doğumun kolay mı yoksa zor mu olacağıın belirtilerini ve uygulanacak tedavi yöntemlerini ise şu şekilde vermiştir.

[55b]...el-'alâmâtü'l-usret ve'l-sühûletü'l- (22) vilâdet imdi ma'lûm-ı rûsüm buyurıla ki eger ħublânın (23) vilâdet aĝrısı vaķtinde vâķi' olan veca' taraf-ı pişinde [56a] (1) ya'ni öñünde 'arıza olup da kaşıklarına ve ķarnında zuhûr (2) iderse bu şûretde tıflın vilâdeti âsân olur ve eger (3) ard tarafından zuhûr idüp de şulb cānibine ķā'il olursa vilâdet (4) 'usret üzerine olur ki zîrâ cenînin mevzi'-i ħurûcundan (5) ba'id olduğuna delâlet ider Bernârdînüs nām rāhib (6) dir ki 'usr-ı vilâdet bi'n-nefs ħāmîle yâhud aña mu'âvin olanlardan (7) 'ale'l-ħuşûş kavâbileden istıfsâr ve istiħbâr olunup evvelen (8) her kaķan hâtün tül vaķit ta'ab ve zahmet-i vilâdetde bâķi (9) ķala ki meşelen iki üç dört gün yâhud eyyâmen keşiren ta'ab-ı (10) vilâdet çeke ammâ ki vilâdet tabi'i bi'l-ħaķîķa yigirmi sâ'at (11) beyninde maħdûd vâķi' olup ammâ eger 'usr-ı vilâdet ise bunun (12) 'aksi olduğından eger veca'-

ı vilâdet za'îf olup da (13) tül zamân tekerrür ide ve veca' dağı bi-sür'atin a'zâ-i kubliden (14) ya'ni kaşıktan ve fercden ve taraf-ı zâhrdan mümtedd ve münbasit (15) olursa bu hâlet 'alâmet-i 'usret-i vilâdetdir taqaddümetü'l-ma'rife (16) imdi 'usret-i vilâdetiñ taqaddüme-i ma'rifesi bu şüret üzre pezirâ-yı (17) hudûs olur ki eger 'usr-ı vilâdet bi-nefsihi 'azîmü'l-ğaṭar olması (18) bu vechle numudâr olabilir ki ḡaṭar-ı mezbûr ba'zan hâmilde olup (19) ve ba'zı kerre ceninde olur ve gâh olur ki ez-każâ ikisinde (20) ve def'aten olmağla vâlid ü veled dağı każâyâ reside olurlar ammâ eger (21) hâmil olan hâtûn dört gün kadar vaqt-i vilâdetde 'usret (22) ve zaḡmet çekerse ya'ni vilâdetiñ vaqt-i 'usreti dört günü (23) tecävüz iderse ḡayra 'alâmet olmayup ol kadar 'usretten elbette [56b] (1) cenin helâk olur ve eger 'usr-ı vilâdet eşnâsında 'illet-i (2) seyyi'ât müstevli olup yâḡud teşennüc işâbet iderse bu (3) hâlet ekseriyyâ helâke mücib olur ammâ eger 'usret-i vilâdet (4) eşnâsında 'aṭâs ya'ni hâmile aqsırma gelürse ol hâlet (5) keyfiyyet-i ceyyideden olur ki nitekim İbokrâṭ Fuşûlünde zıkr (6) ü beyân eylemişdir el-'ilâc ibtidâ'en vilâdeti 'asîr ve ibtâl (7) iden esbâbı izâle idüp ba'de vilâdete mu'in olan (8) mu'âlecâtı ideler ki ez-cümle evvelen nisvân 'indinde 'âmm olan (9) budur ki hâtûna bir kaşıq dârçîn şekerlemesi yâḡud mâ-i cümletü'l- (10) ütrüc nüş itdürüp yâḡud bir miqdâr dârçîn ve cüz'i (11) za'ferân saḡḡ olunup nişf dirhem kırmız ma'cünla maḡlûṭen (12) merakü'l-laḡm ile içüreler yâḡud yalnız za'ferânı merakü'l-laḡm ile südüs (13) dirhemini be-her sâ'at virilüp veyâ şarâb ile vireler erbâbına (14) göre yâḡud dühn-i levz-i ḡulv ve ḡamr-ı ebyâz ikişer vaḡıyye za'ferân (15) ve dârçîn her birinden on ḡabbe ma'cün-ı kırmız nişf dirhem (16) şarâb-ı şa'ru'l-ḡül bir bucuḡ vaḡıyye aḡz ile mezc olunup teşerrüb itdüreler (17) eger bu terkîb kifâyet itmez ise bundan aḡvâ ve keşirü'l-isti'mâl (18) ve 'azîmü'n-nef' olup ve mücerrebâtdan olanları kullanalara ki ḡattâ Di- (19) voryüs ḡekîm dir ki bir hâtûn toḡurmakda üç gün (20) zaḡmet çeküp ve ol eçden kavalları sâḡıt olmuş idi (21) ben aḡa bu meşrûbı terkîb idüp virdim meşelen müşk-i (22) ṭarâmşî'ı ıkrîṭî ve zerâvend-i ṭavîl ve zerâvend-i müdahrec (23) ve ḡurş-ı mürr-i şâfi her birinden südüs dirhem [57a] (1) za'ferân ve dârçîn on ikişer ḡabbe cevârişü'l-kırmız (2) ve mâ-i dârçîn yarımşar dirhem mâ-i zehr-i nârenc ve mâ-i birincâsef (3) birer bucuḡ vaḡıyye aḡz olunup ve birbirine mezc idüp içürdüm (4) bir miqdâr zamândan sonra ḡamli tehyic idüp ve tev'em (5) evlâd toḡurdı ve bundan sonra niceelerde dağı tecrîbe eyledim (6) aşlâ teḡallüf eylemedi dimişlerdir ve ke-zâlik bu ḡuşûşda (7) mu'âlecât-ı kimyâ'ıyyeden 'azîmü'n-nef' ve serî'ü't-te'sîr olanlar bu (8) bâbda ḡulâşa-i za'ferân ve dühn-i dârçîn ve dühn-i kehrübâ (9) gibilerdir ki meşelen ḡulâşa-i za'ferân beş ḡabbeden altı ḡabbeye (10) varınca dühn-i dârçîn dört kaṭreden on beş kaṭreye (11) reside olunca ḡamr ile yâḡud merakü'l-laḡm ile yâḡud emyâh-ı münâsibe (12) ile vireler İbokrâṭ Fuşûlünde 'aṭâs ya'ni aqsırtma vilâdeti (13) ta'cîl ve esra' ider dimişlerdir imdi zıkr olunan 'aṭâs (14) bu maḡalde ḡâyet nâfi' ve enseb ve evfaḡdır ki şan'atı budur (15) aşl-ı ḡarbaḡ-ı ebyâz nişf dirhem dâr-ı fülful şülüş dirhem cünd-i (16) bîdester beş ḡabbe aḡz olunup 'ades miqdârı hâmilini (17) enfine nefḡ ideler yâḡud bir mişkâl kaşnı şarâb-ı şırf (18) ile ḡall olunup içüreler ve vilâdeti der-'aḡab teshîl idüp (19) zuḡûra getürür ve ke-zâlik bu bâbda vilâdete mu'âvenet için (20) isti'mâl olunan devâ yalnız dâḡilden olmayup belki ḡâricden (21) dağı i'ânete muḡtâcdır ve kavâbil-i ḡâzıkaya lâzımdır ki nice kerre hâmilini (22) raḡmine dühn-i süsen-i ebyâz ve dühn-i levz-i ḡulv ve dühn-i zâc (23) emsâli edhân ile tedhîn idüp ve esfel-i baṭna aşl-ı süsen [57b] (1) ve varaḡ-ı benefşec ve varaḡ-ı ḡubbâzî ve birincâsef ve bezr-i (2) kettân ve bezr-i ḡulbe ve bâbûnec ve zehr-i ikli'l-i cebel maṭbûḡları (3) olan maṭâbîḡini emsâli ile ve bu nev' eşyâ-yı mürḡiye ile (4) fâtireni bûḡ ve kimâd ideler eger vilâdet ziyâde şa'b olursa (5) kuvvet ve râfi'ayı taḡrîk ve tenbîh idici ihtikânât-ı ḡârreler ile (6) ḡuḡne ideler tâ ki raḡme dağı daḡdaḡa vire ve em'âlarını boşaltmak (7) ile mevzi'-i raḡim vâsi' ola lâkin bu dağı ma'lûm ola ki mâ-dâme ki (8) cenin raḡimde ḡayâtda ola bizler aḡa ihtikâna çendân rızâ (9) viremeyiz zîrâ ihtimâldir ki cenin mutaḡarrır ola ammâ ceniniñ (10)

rahimde kuvveti mütehakıkkı olursa ol vakitte zıkr olunan devâların (11) aşlâ zararî yokdur ve ke-zâlik sürreye dühn-i kehrübâ yâhud (12) merâretü'd-dikü'l-esved tılâ olunursa sür'at-i vilâdete gâyet (13) memdüh olan devâdandır imdi eger 'usr-ı vilâdet cenîniñ za'f-ı (14) mizâcından nâşî olursa ol vakitte hâmile mu'kavviyât ve müferrihât (15) virilmekle tabî'atına ta'kviyet vireler ki meselen hamr-ı sahn (16) ve ma'cünü'l kırmız mâ-i dârcin gibiler ile ve hâricden lübâb-ı (17) hubz ve yâhud gül pidesi ve cevz-i bevva ve dârcin ve karanfil (18) ve kırmız gibilere mâ'ü'l-mülük yâhud şarâb-ı fâtir reş itmekle (19) lepice idüp batna laşk ideler eger hâtünüñ parmağında (20) ba'z cevâhire müte'allik taşlu hâtemi var ise ve cevâhirden (21) üzerinde nesnelere mevcüd ise bi'l-cümle anları def' idüp çıkaralar (22) zîrâ câ'izdir ki anlarda ba'zî hâşşa olmağla vilâdete mâni' ola (23) cevâhirden teshîl-i vilâdete mu'in olan havâşş oldığı gibi [58a] (1) müte'annide dağı olduğunda iştibâh olunmaz et-tecribe Lendânüs (2) nâm hekim dir ki bu sefûfi ben teshîl-i vilâdet için nice kerre (3) tecribe eyledim aşlâ birinde tehallûf itmedi hattâ kendi hânemde ve (4) etbâ'ında dağı tecribe eyledim ki mücerredir terkibi budur dârcin (5) seyelâni hâdde ve nevvâü't-temri ve burk bunduğı her birinden (6) beşer dirhem ağız olunup sefûf oluna miqdâr-ı isti'mâli (7) bir dirhemdir şarâb-ı şırf yâhud hamr-ı Buğrâfi ile isti'mâl ideler (8) eger dağı kavî olmasını murâd iderlerse nevvâü't-temr yerine (9) kurş-ı mürr-i şâfi ilhâk ideler dimiş âher sefûf (10) li-'usrü'l-vilâdet Silyüs nâm hekimin iştirâ'ıdır teshîl-i (11) vilâdetde gâyet mücerredir terkibi budur burk bunduğı nısf (12) dirhem mürr-i şâfi-i ahmer şülüş dirhem za'ferân dirhem dârcin sekiz habbe (13) ağız olunup sefûf oluna ve bu sefûfi iki kısım idüp bir (14) kısmını vilâdete mu'in olan eşribe ve ma'tâbiñ ile isti'mâl itdüreler (15) ve Şeyh Re'is buyurur ki her kaçan hâmilenin vaz'-ı hamli karib (16) olduğda lâyıkk olan gün aşırı yâhud be-her yevm hammâma koyup (17) mu'tedil halvetde iclâs idüp vücudını mâ-i fâtir ile (18) gısl ideler ve mâ-i fâtiri ziyâde döküneler ve ammâ ziyâde oturup (19) şıkmayalar ve ba'de'l-hammâm kaşığını ve küblini dühn-i benefsec ve dühn-i bâdem (20) gibi edhân-ı mürhîyeler ile temrih ideler ve 'allâme-i Kureşî dir ki edhân (21) mezlağa ile küblünden ihtikân olunmağı her vechle teshîl-i vilâdetde (22) münâsib ve muvâfiğ buldum deyü tahtir ider ve dağı benefşe (23) ve hatmî ve hubbâzî tohumlarını miqdâr-ı kifâye mâ-i karâhiyla tabh idüp [58b] (1) hammâmda yâhud hâric-i hammâmda hublâyı sürresine varınca içinde (2) iclâs ideler bu hareket irhâya i'ânet idüp âsân-ı vechle (3) toğurmağa sebep olur Şeyh Re'is işbu zıkr olunan âbzeni (4) hâric-i hammâmda olmasını efdal görmüşlerdir ammâ kaşığına ve zahrına (5) dühn-i şibbet ve dühn-i bâbünec ve dühn-i hatmî temrih oluna dimiş (6) ve gıdâsi dağı cürb ve hafif çorbalara kaşır ideler ve eger taraf-ı (7) tıhâlda veca' hâdiş olursa Mir'atü's-Şifâ şâhibinin şavâb (8) gördüğü üzre her kaçan âsâr-ı vaz'-ı hamli nümâyân olduğda hublâyı (9) bir kâse semiz tavuk çorbası içüreler ba'de bir miqdâr te'hiriden (10) sonra arkası üzerine yata ba'de bir uğurdan kalkup sür'atle (11) yürüyeler ve eger mümkün olursa birkaç ayak nerdbân çıkup (12) ve yine ineler birkaç def'a tekrâr itmekle ol hareketde rahmin ağız (13) açılıp ve kendüsü dağı ağızını tiz tiz şolumağ ile teneffüs eyleye (14) hattâ hevâ-i keşire cezb itmekle cenîniñ hareketine mü'eddî ola kaçan (15) fem-i rahim güşâde olduğda ol vakitte bir kürsiye iclâs olunup kâbile (16) zahrından der-âguş idüp ve elini hâmiliñ küblüne getirüp (17) ve dühn-i hîri yâhud dühn-i benefsec veyâ dühn-i bâdem ile (18) tedhîn ideler eger cenîn hurûca sür'at iderse kâbile (19) parmakları ile hâmiliñ küblünü tefîhe sa'y eyleye ki hurûc-ı cenîn (20) âsân ola ve eger bu 'amelden evvel hâmiliñ kaşığını ve belini (21) ve yanlarını edhân-ı mezkûre ile temrih eyleseler gâyet ile (22) münâsibdir eger gıdâ iktizâ iderse semiz tavuk ile çorba (23) vireler ve eger dağı meks iderse ma'tbüh-ı hummuş-ı ahmer yâhud [59a] (1) ma'tbüh-ı lübîyâ vireler eger veca'-ı tıhâl dağı müştedd olursa bir dirhem (2) müşk-i tarâmşî' bir miqdâr bezr-i hulbe ile tabh idüp ma'tbühdan (3) 'asel ile şerbet idüp vireler miqdâr-ı isti'mâli yüz (4) dirhemdir yâhud bir kadeh yâ iki kadeh şarâb-ı reyhânî virilmek (5) dağı tahtir olunmuşdur ve ke-zâlik cünd-i bîdester ile hiltiden (6)

yarımşar dirhem aḥz olunup meraḳ-ı mezkūr ile virilmek (7) ḡāyet enfa‘ dır ḥattā Mir ‘at-ı Şifā şāḥibi Zekerıyyā-yı Rāziden (8) naḳl idüp dir ki sür‘at-i vilādetde devā-i ḥiltiden (9) enfa‘ nesne olmaz dimişlerdir şan‘atı budur ḥiltit (10) nişf dirhem sezāb-ı yābis üç dirhem mürr-i şāfi bir dirhem (11) aḥz olunup ba‘de’s-saḥḳ sefūf olunup maṭbūḥ-ı übhel (12) ile mecmū‘ın bir def‘ada isti‘māl itdireler kibār-ı eṭibbādan (13) fenn-i tıbdā Şeyḫin üstādı olan Ebū Maṣṣūr Ḥasan (14) İbn-i Nūḥ el-Ḳamerī dir ki bir ḥublāya ki toḳuzuncı aydan (15) soḡra be-her yevm ‘ale’r-rıḳ üç dirhem dühn-i bādem içürdüm (16) ve yağlı çorbalar virdim aḡdiye-i ḡalīzeden perhīz itdirdim (17) veca‘-ı tıḫāl zuḥūr itmeksiziḡ vaz‘-ı ḥaml eyledi ve tıflı ḡāyet (18) nezāfet üzerine vücuda geldi dimişdir ve ke-zālik (19) ḳırlangıç yuvasını şuya bıraḡup ba‘de’t-taşıye ḥublāya (20) içürmek bi’l-ittifāḳ ḥavāşşındandır ve kündüse ile (21) aḡsırtmak daḡı nāfi‘dir lākin eger ḳuvveti aḡsırmaḡa müteḥammile (22) degil ise ḡayrı mu‘āleceye muḳayyed olalar ve ke-zālik ḥavāmili (23) delikli kürsī üzerine iclās idüp altından buḡūr [59b] (1) ile tebhīr itmek daḡı müsehhil-i vilādetdir meşelen ḳınna (2) ve mürr-i şāfi ve cünd-i bīdester ‘ale’s-seviyye aḥz ve saḥḳ (3) olunup ba‘de’l-mezc buḡūr ideler yāḡud zufrü’l-ḥimār ve zufr (4) ü’l-feres aḥz olunup buḡūren bi’l-ḥāşşa müsehhil-i vilādet (5) olmaḳ üzre tecribe ve taḫrīr eylemişlerdir ve ke-zālik eṭibbādan (6) ba‘zıları ḳısr-ı ef‘ā ya‘ni yılan ḳavı tütütmeḳ vilādeti (7) āsān ider dimişlerdir ammā ihtimāldir ki cenīni helāk (8) ide didikleri hezeyān maḡmūmān ḳabilindendir ancaḳ ḡarā’ib-i (9) kelāmdan oldıḡı için taḫrīr olundı tā ki teshīl-i vilādet (10) ve selāmet-i cenīn müdāvātı eṣnāsında ol ḡüne müzahrefāta (11) ta‘arruz ‘uḳalāya sezā olmadıḡı ma‘lūmdur ve eger vilādet (12) şarplandıḡı vaḳitde ḫaraf-ı cenīne ri‘āyet olunmadıḡı için (13) zıkr olunan yılan ḳavı yazılmış dinildiḡi şüretde (14) lā-mehāle isti‘mālne mübāderet olunup ammā eger cevābī ḳaydına düşilür (15) ise yılan ḫikāyesi gibi olur zirā ol mişillü ḫuşūşlarda (16) selāmeti me‘mül olacaḳ ḳavī devālar tedbīr olunmaḳ daḡı evlā (17) ve elyaḳdır ve teshīl-i vilādet ve iḫrāc-ı meşīmede ḳısr-ı (18) ḫıyārşenberden dört mişḳāl saḥḳ idüp içürseler (19) fi’l-ḫāl maḳşūd ḫāşıl olur dimişlerdir ammā eger yalnız (20) mā-i ḳarāḫla olursa fi’l-i mezbūr pezirāy olmayup elbette (21) eşribe-i müdirre ile teşerrübe muḫtācdır bu ḫuşūşda dārçin (22) ve za‘ferān daḡı ‘acibü’l-fi‘ldir et-tecribe Muḫammed bin Zekerıyyā (23) Rāzī dirler ki birkaç gün ḫalaḳ zaḫmeti çekmiş ḫātūna [60a] (1) iki dirhemini içürdüm ol sā‘at vaz‘-ı ḥaml eyledi (2) ve ḳatı çok kerre daḡı tecribe eyledim aşlā teḫallūf eylemedi dimişdir (3) içürmekden ḳat‘-ı nazar za‘ferāni ceviz miḳdārı ḫareze ile (4) ḫublāniḡ şol uyluḡuna ta‘liḳ etseler bi’l-ḫāşşa vilādeti (5) teshīl ve meşīmeyi iḫrāc ider ve ke-zālik ḫacer-i (6) mıḳnāfişī ḫublāniḡ şol elinde tutmaḳ bi’l-ḫāşşa (7) nāfi‘dir dimişler ve ḫacerü’l-‘uḳāb ve ıştareḳ gibiler (8) uyluḡuna ta‘liḳ olunursa bi’l-ḫāşşa şüret-i nev‘iyyesi ile (9) vilādete mu‘īn olurlar bunlarıḡ cümlesi mücerrebāt-ı ḳaşīr daḡı (10) olmuşdur ḫüve’s-şāfi...

Doḡumun zor ya da kolay olmasının belirtileri ve doḡumu kolaylaştırmak için yapılacak olan uygulamaların ele alındıḡı bu bölümde de iki müellifin önerileri hemen hemen aynıdır. Her ikisi de doḡum yapacak kişinin, aḡrıyı önünde, karnında, kasıklarında hissetmesi durumunda doḡumun kolay olacağını eḡer arkasında, bel kemiḡinde hissederse doḡumun zor olacağını söylemiştir. Doḡumu kolaylaştırmak için hazırlanacak ilaḳ karışımları, doḡum öncesinde ve doḡum esnasında yapılması gerekenler (doḡum yapacak kişiye gün aşırı ya da her gün ılık banyo yaptırmak, banyo sonrasında vücuduna çeşitli yağlar sürmek, rahmine çeşitli yağlar sürmek, buhur vermek, vb.), doḡuma yardımcı olan kişinin yapması gerekenler her iki müellif tarafından ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Gevrekzāde, Şaban Şifā’den farklı olarak doḡum yapacak kişinin aḡrıyı üreme organında ve sırtında hissettiḡinde doḡumun kolay olacağını söylemiştir. Ayrıca doḡum yapacak olan kişinin doḡum esnasında üzerinde bulunan mücevherleri çıkartmasının ve sol elinde bazı değerli taşlar taşımasının doḡuma yardımcı olacağını belirtmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma sonucunda Gevrekzâde'nin eserini oluştururken büyük ölçüde Şaban Şifâî'nin eserinden faydalandığı görülmüştür. Gerek hazırlanacak olan ilaç karışımları, gerek örnek olarak gösterilen kişiler, gerekse tedavi amacıyla yapılan uygulamalar bazen ufak tefek farklılıklar göstermiş olsa da çoğu zaman birbirinin aynısıdır. Doğum öncesinde yapılan hazırlıklar ve doğum esnasında yapılan uygulamalar her iki eserde de ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Zor doğum konusunda her iki müellifin de; doğum yapacak kişinin kendisinden kaynaklanan sebepler, ceninden kaynaklanan sebepler, meşimeden kaynaklanan sebepler, rahimden kaynaklanan sebepler üzerinde durduğu görülmüştür. Gevrekzâde bu sebepleri dâhilî yani iç sebepler olarak kabul etmiş diğerlerini haricî yani dış sebepler olarak görmüş, Şaban Şifâî'nin ise böyle bir ayrıma gitmediği tespit edilmiştir.

Modern tıpta yaşanan gelişmeler doğum ile ilgili kimi bilgilerimizin eksik, kimilerinin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Her iki müellif de doğumun hem anneyi hem de çocuğu incitmeden nasıl olacağını anlamaya, anlatmaya gayret etmişlerdir. Bu temel saik o gün de bugün de değişmiş değildir.

Kaynaklar

1. Örnek SV. *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara:1979.
2. Kahya E. ve Demirhan Erdemir A. *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2000.
3. Okumuş N. "Şaban Şifâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul: 2010, s.208.
4. Şehsuvaroğlu BN., Demirhan Erdemir A. ve Cantay G. *Türk Tıp Tarihi*, Taş Kitapçılık, Bursa:1984.
5. Bayat AH. *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1999.
6. Gevrekzâde Hâfız Hasan, *Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 7092.
7. Şaban Şifâî, *Tedbîrü'l-Mevlûd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Koleksiyonu, No: 344.